NAȚIONALISMUL ÎN PUBLICISTICA LUI MIHAI EMINESCU. ANALIZĂ SEMASIOLOGICĂ ȘI PRAGMATICĂ

Doctor habilitat în filologie **Vasile BAHNARU**
Institutul de Filologie

NATIONALISM IN MIHAI EMINESCU' S JOURNALISM (SEMASIOLOGICAL AND PRAGMATIC ANALYSIS)

Summary: Since lately our national poet Mihai Eminescu is being accused of nationalism, xenophobia, anti-semitism and other real or invented sins, the article analyses the significance of the noun nationalism and other derivations of the noun nation (nationalist); we might conclude that the significance of the noun nationalism in M. Eminescu' s journalism is in perfect harmony with the meaning of the literary language of that period: "love for his own nation; patriotism", the poet being aware of the fact that in pluri-ethnical states (the Russian empire, the Austro-Hungarian Empire, the Ottoman Empire etc.) the nationalism seeks for the majority nation to dominate the cohabiting nations and suggests for those nations to modify their national policy, which should be normally based not on subordination but on coordination relationships. Moreover, the research of the announced problem allows us to combat the opinion of some Bessarabian politicians where the Republic of Moldova would be a pluri-ethnic state, while in modern political science and sociology, a state is considered polyethnic if the native population does not constitute less than 2/3 of the general number of population, whereas in the Republic of Moldova the Romanians / Moldovans represent almost 82% of the total population.

Keywords: cosmopolite, cosmopolitanism, nationalism, nationalist, nationality, nation, notion, patriotism, coordination relationship, subordination relationship, significance, pluri-ethic state, national state.

Rezumat: Întrucât în ultimul timp poetul nostru național Mihai Eminescu este culpabilizat de naționalism, xenofobie, antisemitism și de alte păcate reale sau inventate, în articol se analizează semnificațiile substantivului naționalism și ale altor derivate ale substantivului națiune (naționalist) și se ajunge la concluzia că semnificația substantivului naționalism din publicistica lui M. Eminescu este în perfecta concordanță cu semnificația din limba literară a perioadei respective: „dragoste pentru propriul neam; patriotism", poetul fiind conștient că în statele plurietnice (imperiul rus, imperiul austro-ungar, Imperiul Otoman etc.) naționalismul urmărește ca națiunea majoritară să domine națiunile conlocuitoare și propune ca aceste state să-și modifice politica lor națională care în mod firesc ar fi necesar să se fundamenteze nu pe relații de subordonare, ci pe relații de coordonare. Mai mult, cercetarea problemei anunțate ne permite să combatem opinia unor pretinși politicieni basarabeni conform cărora Republica Moldova ar fi un stat plurietnic, în timp ce în politologia și sociologia modernă un stat se consideră polietnic dacă populația autohtonă nu constituie mai puțin de 2/3 din numărul general al populației, iar în Republica Moldova românii/moldovenii constituie aproape 82 la sută din totalul populației.

Cuvinte-cheie: cosmopolit, cosmopolitism, naționalism, naționalist, naționalitate, națiune, noțiune, patriotism, relație de coordonare, relație de subordonare, semnificație, stat plurietnic, stat național.

0. În procesul de analiză a operei lui Mihai Eminescu, exegeții creației acestuia au formulat idei și păreri dintre cele mai variate și chiar controversate. Astfel, în opinia unora Mihai Eminescu a fost preocupat extrem de mult de ideea națională, iar în opinia altora (savantul și scriitorul Bogdan P. Hasdeu, preotul Alexandru Grama) Mihai Eminescu ar fi un reprezentant tipic al cosmopolitismului, constituind un pericol incontestabil pentru națiunea română.

Ca urmare a analizei semnificației substantivelor *naționalist* și *naționalism*, *cosmopolit* și *cosmopolitism* din opera eminesciană, adică din limba literară a perioadei de manifestare în literatură a poetului și din limba contemporană, vom încerca să demonstrăm în continuare că Mihai Eminescu, sau „românul absolut", așa cum l-a calificat Petre Țuțea, a fost un veritabil patriot și un mare naționalist, care merită tot respectul posterității și servește drept model demn de urmat de toată spiritualitatea românească. De altfel, este un fapt arhicunoscut că opera lui Eminescu a fost cercetată, se cercetează, dar niciodată nu va fi cercetată suficient de multilateral și de profund. Ea este inepuizabilă, referindu-se practic la toate dimensiunile umane de investigație – literatură, poetică, artă, politică, economie, matematică, astronomie, lingvistică, știință în genere etc.

0.1. O serie de pretinși adepți ai adevărului ideologic contemporan au lansat ideea că Mihai Eminescu ar fi un naționalist desperat, care detesta existența celorlalte popoare, deși în realitate el nu este decât un

BDD-A29242 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

protector consecvent al tradiţiilor neamului, al limbii române corecte şi al credinţei creştine, întrucât, aşa cum afirmă Mihai Eminescu în articolul „Dacă România e destinată pieirii", chiar dacă „naţionalismul este un semn rău la un popor" (e vorba de naţionalismul extremist), acesta apare, de regulă, în situaţia în care „nimeni nu ţine atâta la existenţa sa decât acela ce are s-o piardă în curând (şi aceasta se simte instinctiv) şi nimeni nu-ngrijeşte mai mult pentru ţinerea la un loc a individului său decât cel ce are să se desfacă prin moarte. Nicăiri nu se manifestă voinţa de viaţă mai tare decât acolo unde viaţa este periclitată sau prin boală internă sau prin pericol extern" [1, p. 129]. Prin urmare, naţionalismul în varianta lui extremă se manifestă, de regulă, în momentele de mare ameninţare pentru existenţa unei naţiuni.

În acelaşi timp, Mihai Eminescu examinează termenul *naţionalism* în raport cu termenul *cosmopolitism*, susţinând că oamenii noştri politici „sunt deun cosmopolitism sec, amar, sceptic — ba mai mult: au frumosul obicei de-a iubi orice-i străin, de-a urî tot ce-i românesc" [2, p. 135]. Şi în continuare, examinează relaţiile existente între aceşti termeni, prezentând *cosmopolitismul* drept un poliedru, „o prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanţe", naţiunile şi respectiv *naţionalismul* reprezentând „nuanţele prismatice ale Omenirii, şi deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă cum putem explica din împrejurări asemenea diferenţa dintre individ şi individ" [2, p. 137]. Pentru ca ideea cosmopolitismului să fie în armonie cu cea a naţionalismului se cere „ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează şi fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenţei, căci în întunericul nedreptăţii şi a barbariei toate naţiunile îşi sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate; ci când Lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice" [2, p. 137]. Poetul defineşte catolicismul drept o formă perfectă a cosmopolitismului pe motivul că întreg „Catolicismul întinsese peste Europa un păienjeniş subţire de idei religioase, ostaşul îmbrăcat în fier al Romei vechi se schimbase în *miles ecclesiae*, îmbrăcat în rasă; astfel se formează o putere nevăzută, pretutindeni străină şi pretutindeni acasă, care încerca a realiza idealul imperiului universal" [3, p. 35], iar preotul catolic, „neavând familie, căci era neînsurat; neavând limbă, căci limba sa era o limbă moartă (cea latină); neavând patrie, căci patria sa este unde-l trimite ecclesia; neavând rege, căci regele său este *Pontifex maximus*, acest element încerca să unifice Austria prin religie" [3, p. 37].

De altfel, politicienii cosmopoliţi, inclusiv cei din spaţiul românesc, au promovat şi promovează întotdeauna o politică *sui generis* „fără patrie, fără limbă, fără naţionalitate, un element cosmopolit şi egoistic, ceea ce drept vorbind este unul şi acelaşi lucru, căci cosmopolitismul este pretextul de a nu face nimic pentru dezvoltarea unei părţi a omenirii, pentru că individul respectiv s-a însărcinat de a nu lucra nimic pentru universul întreg" [3, p. 37]. Tocmai din aceste considerente Mihai Eminescu invită contemporanii şi descendenţii acestora din prezent să facă „astăzi ceea ce au făcut strămunii noştri la începutul lui Matei Basarab", să se arate hotărâţi, pentru ca fiii lor „să nu cadă victimă celor ce exploatează ţara şi de treizeci de ani se trudesc să curme dezvoltarea noastră naţională şi să facă pe pământul românesc un stat cosmopolit" [3, p. 276].

Este foarte importantă opinia lui Mihai Eminescu despre teoriile abstracte ale cosmopolitismului care au fost „importate de aiurea" în mediul politic românesc, „s-au împrăştiat pe nesimţite şi au slăbit cu încetul simţul conservării naţionale, aşa de vioi şi de puternic altădată la români; şi aceste idei, vătămătoare chiar în ţările luminate şi puternice de unde s-au luat, au devenit un adevărat pericol pentru naţiunea noastră, şi mică şi slabă" [3, p. 303]. În articolul din „Columna lui Traian" din 1 aprilie 1882, Mihai Eminescu constată că „dacă ştiinţele naturale şi matematicele sunt prin chiar natura lor cosmopolite, ştiinţa istoriei, a limbei, a manifestărilor artistice ale unui popor, a vieţii lui juridice, a datinelor, este o ştiinţă naţională", dat fiind că „acestea din urmă întăresc vertebrele naţionalităţii, acestea fac pe un popor să se cunoască pe sine însuşi, îl păstrează în originalitatea şi tinereţea lui şi-l mântuie de platitudinea unei culturi cosmopolite" [1, p. 91].

0.2. Secolul al XIX-lea, secol eminamente al naţiunilor şi caracterizat prin constituirea statelor naţionale, s-a manifestat, din acest punct de vedere, şi prin constituirea statului naţional român. Mihai Eminescu condamnă cu vehemenţă străinii stabiliţi în România care „neavând un cui în ţara aceasta", „neavând un petic pe toată faţa pământului ţării", străini „prin origine", dar şi mai străini „prin apucături şi prin idei" au transformat politica într-o „pură afacere de invenţie şi de combinaţie, de negustorie de idei şi de principii" [1, p. 77], politica acestora având la bază principiul roman *ubi bene ibi patria*, manifestat în „teorii abstracte de *cosmopolitism*, importate de aiurea".

Mihai Eminescu are toată certitudinea că „răul într-o societate" este determinat de „tendinţele care o conduc, ideile cari o domină", din care motiv urmează „să combatem tendinţele cosmopolite şi umanitare ca să le înlocuim cu simţul naţional" [4, p. 31]. Pentru Mihai Eminescu, biserica naţională de şaisprezece secole este „păstrătoarea elementului latin de lângă Dunăre" şi „a stabilit şi unificat limba noastră într-un

BDD-A29242 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

mod atât de admirabil încât suntem singurul popor fără dialecte propriu-zise; ea ne-a ferit în mod egal de înghiţirea prin poloni, unguri, tătari şi turci, ea este încă astăzi singura armă de apărare şi singurul sprijin al milioanelor de români cari trăiesc dincolo de hotarele noastre", de aceea „cine-o combate pe ea şi ritualele ei poate fi cosmopolit, socialist, nihilist, republican universal şi orice i-o veni în minte dar numai *român* nu e" [5, p. 187]. Totodată, în acest proces de renunţare la caracterul naţional al vieţii noastre, societatea românească ajunge să se cosmopolitizeze tot mai mult, încât „limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă dar grea, cu multele ei locuţiuni, îi cam jena pe prietenii noştri, am dat-o de o parte şi am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită pe care cineva, dacă ştie niţică franţuzească, o învaţă într-o săptămînă de zile. Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei şi al Sucevei, care, în înţelegere cu Domnii de atunci şi cu-n sinod general al bisericei noastre, au întemeiat acea admirabilă unitate care-a făcut ca limba noastră să fie aceeaşi, una şi nedespărţită în palat, în colibă şi-n toată românimea, şi-ar face cruce creştinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie şi păstrul limbei, n-o mai înţelege" [5, p. 355].

1.0. În linii generale, ca urmare a analizei operei lui Mihai Eminescu, am ajuns la concluzia că semnificaţia termenilor *naţionalist/naţionalism*, *cosmopolit/cosmopolitism* din publicistica eminesciană este identică sau similară semnificaţiilor acestor termeni din perioada respectivă. Aşadar, întru susţinerea acestei afirmaţii vom examina definiţia termenilor respectivi oferită de unele dicţionare elaborate şi editate în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, Lazăr Şăineanu, în *Dicţionar universal al limbii române*, editat la Bucureşti în 1896, defineşte substantivele *naţionalism* şi *cosmopolitism* în felul următor: „caracter propriu unei naţiuni" şi „lipsă de iubire de patrie", iar *naţionalist* şi *cosmopolit* – „partizan al unităţii naţionale (româneşti)" şi „cetăţean al universului; cel ce trăieşte când într-o ţară şi când într-alta" [6]. Merită atenţie să menţionăm că explicaţia substantivului *naţionalism*, atestată în dicţionarul lui L. Şăineanu, coincide cu cea propusă 43 de ani mai târziu de August Scriban: „Caracteru de a-ţĭ ĭubi naţiunea ta, patriotizm". Totodată, A. Scriban defineşte substantivul *cosmopolitism* în opoziţie cu substantivul *naţionalism*: „Participarea la durerile şi bucuriile lumiĭ întregĭ. Lipsă de patriotizm" [7].

1.1. Prin urmare, pentru a ne edifica în problema potenţialului semantic şi ideologico-politic al substantivului *naţionalism*, al unităţilor din acest câmp lexico-semantic şi derivatelor acestora atestate în publicistica lui Mihai Eminescu, este absolut necesar să realizăm o incursiune lingvistică şi pragmatică în istoria constituirii şi evoluţiei semantice a substantivului *naţionalism*. În primul rând, se cere să amintim că substantivul *naţionalism* a fost atestat, pentru prima dată, în limba franceză şi datează din anul 1780, iar *naţionalist* – din 1800. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, secolul constituirii statelor naţionale, substantivul *naţionalism* avea, în limbile occidentale, semnificaţia de „dragoste pentru propria naţiune, pentru propria patria naţională", fiind sinonim cu substantivul *patriotism*. Doar în a doua jumătate a acestui secol el a obţinut, pe lângă sensul „ideologie şi politică derivate din conceptul de naţiune, care a contribuit în sec. XVIII–XX la cristalizarea conştiinţei naţionale şi la formarea naţiunilor şi statelor naţionale", semnificaţia „tendinţă de a aprecia exclusiv şi exagerat tot ceea ce aparţine propriei naţiuni". În acest context constatăm că Mihai Eminescu era conştient de existenţa ambelor sensuri atunci când menţiona că „naţionalismul este un semn rău la un popor" în situaţia în care existenţa sa nu este periclitată de nici un pericol fie din interior, fie din exterior. Însă acelaşi naţionalism are un caracter pozitiv în situaţia în care existenţa sa „are să o piardă în curând şi aceasta se simte instinctiv", întrucât „nicăieri nu se manifestă voinţă de viaţă mai tare decât acolo unde viaţa este periclitată sau prin boală internă sau prin pericol extern" [1, p. 302].

1.2. Examinând semnificaţia substantivelor *naţionalist* şi *naţionalism* din publicistica şi proza eminesciană, constatăm că Mihai Eminescu utilizează, în mod preponderent, substantivele date cu semnificaţia de care dispuneau acestea în limba secolului al XIX-lea: „care ţine de naţionalism", „adept al naţionalismului; patriot" şi „dragoste pentru propria naţiune, pentru propria patrie naţională; patriotism".

A se vedea în această ordine de idei următoarele exemple: „…cine ne crede pe noi răi români, răi *naţionalişti* şi răi patrioţi nu merită ca să discutăm cu dânsul" [5, p. 51]**;** „…dacă liberalii sînt patrioţi, sînt *naţionalişti*, vor trebui să renunţe la principiile lor cosmopolite şi să admită principiul romanilor: *salus* rei *publicae summa lex*.... Dacă liberalii sînt patrioţi şi *naţionalişti*, vor trebui să devie reacţionari şi să împărtăşească cu noi acest titlu cu care azi ne fac imputări" [5, p. 200]; „Dacă nu voieşti să crezi fără a cerceta, dacă nu juri că frazele apocaliptice, plivite din discursurile revoluţiilor franceze, sînt adevăruri absolute, nu meriţi a şedea alături cu unicii *naţionalişti*, unicii români, unicii patrioţi, cari se bucură de privilegiul de-a fi monopolizat pe seama lor toate ideile mari şi frumoase" [5, p. 307]; „…un stat mic cum este al nostru nu se poate susţine între statele vii ale Europei dacă nu are *o politică sinceră naţionalistă* şi dacă în practi-

BDD-A29242 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

că nu întrebuinţează *buna-credinţă şi onestitatea*" [4, p. 58]; „Teamă ne e că nu face decât a căuta ocazie ca să dea o flagrantă dezminţire aureolei de mare *naţionalist* pe care crede a o avea" [1, p. 108]; „Şi să nu se uite că inteligenţa tuturor popoarelor din Austria e eminamente *naţionalistă*" [3, p 30]; „…a avut neplăceri cu chiar poporenii (maghiari) ai bisericei sale din cauza înfocatului său *naţionalism*, care neliniştea viaţa pacinică a micei colonii maghiare din oraşul nostru" [5, p. 83]; „Pentru amăgirea celor simpli se întrebuinţează protestaţiile sentimentale de patriotism, *naţionalism*, emancipare economică" [5, p. 354]; „Aceşti oameni, aceşti străini cari au monopolizat liberalismul, patriotismul şi *naţionalismul* în ţara românească vor astăzi, prin aşa numita răscumpărare, să inaugureze independenţa statului român" [5, p. 379]; „Aceia însă cari, după metoda şi preceptele lui Machiavelli, s-au pus să organizeze într-o ceată regulată această adunătură, învăţându-i industria şi specula patriotismului, democratismului şi *naţionalismului*, sînt în cea mai mare parte străini, străini din toate punctele de vedere, precum o vom dovedi în curând" [5, p. 390]; „Şi, în aceste din urmă condiţiuni, declarăm pe cele de felul al doilea cu mult mai primejdioase, căci patriotismul devine atunci o cursă şi *naţionalismul* o perdea" [4, p. 80]; „Elemente străine, îmbătrânite şi sterpe s-au amestecat în poporul nostru şi joacă comedia patriotismului şi a *naţionalismului*" [8, p. 123]; „…noi avem aici patrioţi neoromâni, oameni cari şi-au făcut o meserie din exploatarea principielor politice, au monopolizat pentru ei *patriotismul* şi *naţionalismul*, cu atât mai mult cu cât n-au nici patrie, nici naţionalitate certă" [8, p. 75].

1.3. Aşadar, în publicistica lui Mihai Eminescu, substantivele *naţionalist* (inclusiv adjectivul *naţionalist*) şi *naţionalism* sunt utilizate cu o conotaţie pozitivă, chiar dacă Mihai Eminescu este conştient că oamenii politici profită de credibilitatea poporului şi fac uz de termenii *naţionalist* şi *naţionalism* numai pentru a obţine dividende politice, în aceste cazuri substantivele respective având conotaţie negativă sau chiar semnificaţie antonimică ca în exemplul ce urmează: „Numai d. Brătianu… face paradă de *naţionalism*, o paradă care induce atât de lesne în eroare ziarele de peste Carpaţi" [3, p. 362]. Atunci când discută problema naţionalismului român, Mihai Eminescu identifică naţionalismul cu românismul: „Ştim foarte bine că acest adevăr o să fie neplăcut pentru mulţi onor. liberali, dar el trebuie spus odată, ca[să] li se ia gustul de-a mai pretinde monopolul *naţionalismului* şi *românismului*" [4, p. 140].

1.4. Merită o atenţie aparte opinia lui Mihai Eminescu despre elementele din România care nu fac altceva decât că întreţin „plebea internaţională", „o plebe fără patrie hotărâtă şi fără *naţionalitate* hotărâtă" [8, p. 106]. Pentru M. Eminescu „*Partida naţională există de când există ţara şi de atunci ea se luptă împotriva boierilor reacţionari şi antinaţionali*" [8, p. 42], străini de interesele naţionale, care se constituie în partide cu „*punctul de razem al pârghiei sale afară de naţiune*", partide care nu au „alte arme decât intriga înăuntru şi în afară, răzvrătirile, denunţările la străini şi omorul" [8, p. 42] şi, ca urmare, „în România am ajuns a înţelege toate cuvintele dicţionarului pe dos", încât acestea capătă sensuri contrare celor fireşti, aşa încât „*cosmopolit* se numeşte ceea ce-i *naţional*, şi naţional e fizionomia bulgaro-bizantină a roşilor din ţară" [4, p. 330]. Adeptul cosmopolitismului nu este „un „agent provocator" al unei singure mari puteri, om făcut pentru această meserie, căci n-are patrie, patria lui fiind universul..., n-are *naţionalitate*, *naţionalitatea* lui fiind umanitatea întreagă" [1, p. 52] şi, în consecinţă, patria devine „un otel şi *naţionalitatea* o marfă" [4, p. 440].

2.0. Mihai Eminescu doreşte ca naţiunile universului să fie „o sumă de popoare cu vertebrele bine închegate", dar nu ţări exploatate „de elemente fără vertebre morale, fără caracter propriu", întrucât „aceste elemente sunt însă prin natura lor dizolvante" şi, în situaţia în care „mereu se 'nmulţesc, se 'ntâmplă nu ceea ce se intenţiona poate, dizolvarea şi contopirea *naţionalităţilor*, ci tendenţe de dizolvare a statului" [1, p. 141]. Pentru a evita conflictul dintre naţiunile conlocuitoare, Mihai Eminescu lansează ideea că „împăcarea între naţionalităţi" poate fi realizată înlocuind „subordonarea cu coordonarea, recunoscându-se adică că şi la altul e o virtute civică ceea *[ce]* în ungur sau în german e o virtute: iubirea de naţionalitatea sa proprie" [1, p. 144]. În acest scop Mihai Eminescu propune ca în statele multinaţionale (Imperiul Austro-Ungar, Rusia, Imperiul Otoman etc.) să se instaureze „o decentralizare bazată pe coordonarea naţionalităţilor în grupuri administrative autonome şi în marginele exigenţelor unităţii de acţiune în afară şi înlăuntru ale statului", aşa încât „fiecare din aceste centre locale ar avea o viaţă proprie, o producţiune proprie, un caracter propriu şi, cu cât diversitatea e mai mare, cu atâta e mai mare putinţa combinaţiunilor de orice natură, singurele cari produc în lume mişcare şi putere, iar mişcarea e viaţa" [1, p. 144]. Numai în acest mod s-ar putea crea condiţiile necesare pentru prosperarea fiecărei naţiuni, întrucât „a ţine naţionalităţile apăsate, a ţine puterile lor latente va să zică a le condamna la somnul plantelor: a elibera puterile lor latente ca să se combine între ele ar însemna a deschide calea unei mari şi neprevăzute dezvoltări" [1, p. 144]. Aşadar, în statele multinaţionale „s-ar putea felicita oameni pentru cari ţara însemnează totalul chilometrilor

BDD-A29242 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

pătraţi, indiferent fiindu-i cine trăieşte pe ei", dar nu şi omul „pentru care ţară şi naţionalitate sunt noţiuni identice" [1, p. 212] .

2.1. Totodată, în baza celor menţionate anterior, putem ajunge la concluzia că Mihai Eminescu defineşte noţiunea de *naţionalism*, în cazul statelor mononaţionale, aşa cum este România, ca fiind una pozitivă, sinonimă substantivului *patriotism*, în timp ce, în cazul unor state imperiale cu o naţiune dominantă, această noţiune obţine o conotaţie pronunţat negativă şi echivalează cu definiţiile identificate în dicţionarele din secolul al XX-lea şi parţial din secolul al XXI-lea. De altfel, ideologii bolşevismului sovietic au încercat să opună naţionalismul internaţionalismului (care în principiu nu era decât o varietate a cosmopolitismului limitat la prietenia, solidaritatea, colaborarea şi cooperarea dintre oamenii muncii din întreaga lume), promovând ideea instituirii unor relaţii de coordonare (în locul celor de subordonare) în statul botezat cu emfază Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, deşi în realitate aici era o subordonare camuflată în sloganul „centralismului democratic".

Astfel, dacă ţarismul rus promova „opera lui de eliberare" prin înăbuşirea spiritului naţional, prin interzicerea limbilor naţionale, Puterea Sovietică încerca să promoveze o politică mascată de deznaţionalizare, adoptând o politică naţională remarcabilă prin ambiguitatea ei, care întrunea (simultan sau succesiv) rusificarea, internaţionalismul şi susţinerea naţionalismelor locale, adică, făcând uz de terminologia lui Mihai Eminescu – relaţiile de coordonare şi de subordonare dintre naţiuni. Aceste strategii au fost adoptate pentru a se opune politicii naţionale ţariste care consta în dorinţa de a crea un stat unitar centralizat. Analizând situaţia social-politică din Rusia ţaristă, istoricul Elena Olteanu ajunge la concluzia că după revoluţia din 1905, V. I. Lenin îşi dă seamă de existenţa unei situaţii contradictorii: pe de o parte, puterea mişcărilor naţionale centrifuge, care ar fi putut destrăma imperiul rus, iar pe de alta, incapacitatea partidului de a multiplica forţele revoluţionare. În aceste condiţii, Lenin caută o formulă care ar concilia două exigenţe contradictorii: centralizarea partidului şi lupta naţionalităţilor împotriva centrului imperial rus, folosind plurilingvismul instituţionalizat ca mijloc de a instaura o anumită unitate economică şi politică în noua societate, ca ulterior să se realizeze unitatea culturală a societăţii [9, p. 3-4].

Cu alte cuvinte, primul obiectiv al politicii naţionale a Rusiei sovietice federale, precum şi, ulterior, al Uniunii Sovietice (1922), era recucerirea mişcărilor naţionaliste antiimperiale, aşa încât stimularea culturilor naţionale şi politica diversificării lingvistice trebuia să capteze forţele politice naţionaliste pentru a le implica în implementarea proiectului sovietic, adică popoarele oprimate sub imperiul rus urmau să adere la regimul comunist, care le recunoştea existenţa. Totodată, această politică, tinzând să accentueze particularismele naţionale, avea drept scop nu doar diferenţierea naţionalităţilor sovietice de cele înrudite de peste hotarele noului stat, dar şi blocarea unei eventuale tendinţe de unificare naţională (un exemplu edificator fiind cazul românilor basarabeni) ce ar fi putut contrabalansa hegemonia rusă. Prin urmare, destrămarea imperiului ţarist i-a determinat pe bolşevici să caute o altă formă de organizare statală decât cea a statului unitar şi în consecinţă U.R.S.S. s-a constituit ca o entitate federativă, drept rezultat al unei ierarhizări complexe a popoarelor, naţiunilor şi etniilor mai mari, fiecare dintre acestea având dreptul la o reprezentare politico-teritorială şi culturală. Totuşi, forţa U.R.S.S. nu consta în dimensiunea sa teritorială, ci în aparatul (organizaţional şi ideologic) de partid, construit pe principiul „centralismului democratic", care excludea orice formă de descentralizare, relaţiile de coordonare având un caracter mai curând declarativ, dominantă fiind relaţia de subordonare camuflată cu o ingeniozitate diabolică în sloganuri de tipul „frăţia dintre popoare", „ajutor frăţesc", „fratele mai mare" etc.

Tocmai în aceste condiţii politice şi ideologice a fost organizată R.A.S.S.M. şi pentru a justifica crearea noii formaţiuni statale s-a inventat „teoria" despre două popoare distincte – român şi moldovenesc şi două limbi – română şi moldovenească [10]. Prin urmare, argumentul de bază pentru crearea unei noi limbi şi a unei noi literaturi este cel politic, acesta fiind singurul criteriu după care moldovenii ar fi putut fi diferenţiaţi de români. Totuşi, în pofida declaraţiilor de prietenie între popoarele U.R.S.S., imperiul sovietic realmente promova o politica camuflată de rusificare prin colonizarea intensă cu străini (în special ruşi şi ucraineni) a Basarabiei (mai ales a localităţilor urbane), prin exterminarea claselor avute şi a intelectualităţii, prin deportări în masa şi prin foamete organizată.

2.2. Pentru a demonstra veridicitatea celor enunţate anterior, este edificatoare următoarea afirmaţie din publicistica lui Mihai Eminescu, în care se confirmă ideea că în statele multinaţionale relaţiile de coordonare dintre naţiunile conlocuitoare sunt, mai curând, o declaraţie, dar nu o realitate: „Nicicând nu vedem ideea că Ungaria este şi cată să rămâie un stat poliglot cu naţionalităţi coordonate, nu superpuse, şi că egemonia politică a maghiarilor nu le-o contestă nimeni, dar ceea ce vor toţi e egalitatea naţională. Până ce această convingere însă [î]şi va face loc, nu speră în nici o apropiere serioasă dintre naţionalităţi" [1, p. 155]. În acelaşi timp, el rămâne contrariat atunci când în

BDD-A29242 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

România „...Această tinerime neagă patria, neagă naţionalitatea, familia, averea, religia; cheamă pe vagabonzii din toată lumea să ’mpărţească aci ceea ce nu e al lor, pământul smuls pas cu pas de străbuni prin dezrădăcinare de păduri seculare şi apărat cu sângele lor cel mai bun şi mai nobil” [1, p. 306]. Tocmai din aceste considerente, naţionalistul român, „acela ce cutează a se revolta faţă ca această stare de lucruri, acela care îndrăzneşte să arate că formele poleite învelesc un trup putred, că progresul nostru ne duce la pierzare, că elementele sănătoase trebuie să se conjure şi să facă o luptă supremă pentru mântuirea acestei ţări este denunţat *opiniei publice* de către negustorii de principii liberale umanitare ca barbar, ca *antinaţional*, ca reacţionar” [5, p. 277].

Prin urmare, naţionalismul din statele multinaţionale, susţinut de naţiunea majoritară, este unul retrograd, iar cel care se manifestă în statele mononaţionale are un caracter progresist, chiar dacă autorul identifică în cadrul unor partide politice din România unele elemente care contestă caracterul naţional al statului român, etichetând adevăraţii patrioţi români ca fiind barbari, antinaţionali sau reacţionari.

2.3. Atribuirea unei semnificaţii negative substantivului *naţionalism* este urmare exclusivamente a ideologiei promovate de partidele de stânga. În această ordine de idei sunt concludente definiţiile pentru substantivul *naţionalism* din mai multe dicţionare şi enciclopedii europene. Dacă pentru Lazăr Şăineanu naţionalismul avea doar sensul „caracter propriu unei naţiuni”, majoritatea producţiilor lexicografice ulterioare definesc termenul naţionalism în mod tendenţios, atribuindu-i o semnificaţie ideologică peiorativă, negativă: „(Uneori determinat de «burghez») Ideologie şi politică reacţionară care susţine interesele burgheziei exploatatoare, prezentându-le ca interese ale întregii naţiuni, cu scopul de a sparge unitatea de luptă a clasei muncitoare, instigînd la ură naţională, la asuprirea altor naţiuni sau a minorităţilor naţionale” [11]; „Ideologie şi politică care urmăreşte întreţinerea izolării şi aţâţarea neîncrederii şi urii între diferite naţionalităţi” [12]; „politică şi ideologie care urmăresc întreţinerea izolării şi aţâţarea urii de rasă şi naţionalitate; tendinţă de a aprecia exclusiv şi exagerat tot ceea ce aparţine propriei naţiuni” [13]; „Doctrină ce se fondează pe exaltarea ideii de patrie sau de naţiune” [14]; „exaltare a sentimentului naţional; ataşament pasionat faţă de naţiunea din care face parte, secundat uneori de xenofobie şi de dorinţa de izolare” [15]; „ideologie şi politică reacţionare burgheze şi mic-burgheze, bazate pe ideile de superioritate şi de excepţionalitate ale unei anumite naţiuni şi care justifică dominaţia unor naţiuni asupra altora” [16]; „ideologie şi politică burgheze reacţionare. Naţionalismul apără interesele burgheziei naţiunii date camuflându-se sub steagul fals al intereselor, justifică asuprirea naţională, promovează atitudinea de dispreţ faţă de alte naţiuni, instigă ura între naţiuni şi eclipsează conştiinţa de clasă a oamenilor muncii. Naţionalismul burghez este o armă toxică a reacţiunii imperialiste. Internaţionalismul proletar este de natură radical contrară şi este un adversar înverşunat al naţionalismului burghez” [17]; „ideologie şi politică în problema naţională având la bază ideile superiorităţii naţionale şi ideile exclusivităţii naţionale, interpretarea naţiunii ca formă anistorică superioară a comunităţii. În condiţiile dezvoltării iniţiale a capitalismului a fost drapelul ideologic al burgheziei în luptî împotriva feudalismului şi împotriva asupririi naţionale, în epoca contemporană naţionalismul extremist se apropie de rasism. Socialismul are misiunea să creeze condiţii propice pentru depăşirea naţionalismului pe baza afirmării echităţii, suveranităţii naţionale şi a comunităţii de interese ale popoarelor” [18]; „ideologie şi politică burgheză care pune naţiunea dominantă într-o poziţie privilegiată şi care se orientează spre asuprirea altor naţionalităţi, spre crearea adversităţii dintre naţiuni. Marxismul propune în locul oricărui naţionalism internaţionalismul” [19]; „1. Ideologie şi politică, care rezultă din ideile superiorităţii naţionale şi ale opunerii unei naţiuni alteia. 2. Manifestare a psihologiei de superioritate naţională, a antagonismului naţional, a ideilor de izolare naţională” [20]; „ideologie şi politică reacţionare burgheze şi mic-burgheze, bazate pe ideile de superioritate şi de excepţionalitate ale unei anumite naţiuni şi care justifică dominaţia unor naţiuni asupra altora” [21] etc.

În situaţia în care aceste definiţii ar fi adevărate, ne întrebăm dacă naţionalismul este o creaţie burgheză în timpul când tot poporul se ridică în apărarea patriei, indiferent de faptul că cei mai mulţi reprezentanţi ai acestuia sunt burghezi, mici producători, muncitori, ţărani, intelectuali etc.

2.4. În linii generale putem admite naţionalismul ca mişcare politică a indivizilor care, având conştiinţa comunităţii naţionale, culturale şi lingvistice, se unesc şi luptă pentru constituirea unui stat suveran, adică naţionalismul incită popoarele la formarea statelor naţionale sau la revendicarea independenţei lor. Astfel, sentimentul iniţial naţional a evoluat la ideea de stat-naţiune, întrucât în Europa occidentală, sentimentul naţional, care se dezvoltă simultan cu formarea statului centralizat, este factorul care antrenează naţiunea în procesul de unificare teritorială, economică şi lingvistică, iar acest proces unificator s-a realizat în opoziţie cu regimul feudal la încetarea războaielor purtate împotriva altor state rivale, de asemenea în

BDD-A29242 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

proces de constituire. Astfel, loialităţilor tradiţionale (signorie, comunitate religioasă) au ajuns a li se suprapune, iar ulterior a se substituii, loialitatea faţă de suveran, şi mai târziu faţă de stat, acestea din urmă fiind considerate treptat ca fiind reprezentarea comunităţii naţionale. Cetăţenii statului-naţiune formează, în aceste condiţii, un popor sau un ansamblu de populaţii care vieţuiesc pe acelaşi teritoriu şi se recunosc, în statele polietnice, ca fiind cetăţeni ai unei puteri suverane, care emană de la ei şi le exprimă aspiraţiile. Statul-naţiune a devenit forma de organizare fundamentală a vieţii politice moderne şi contemporane. El a apărut odată cu Restauraţia engleză din 1689 şi s-a afirmat odată cu Revoluţia americană din 1776 şi Revoluţia franceză din 1789.

În secolele XIX şi XX, numeroase mişcări naţionaliste sunt iniţiate de popoarele înrobite pentru a se elibera de sub tutela străină impusă prin forţă acestora. În statele europene plurietnice din secolul al XIX-lea, naţionalismul cultural, care urmărea să încurajeze studiul limbii şi a producţiei literare şi artistice din comunităţile etnice, preceda adeseori lupta pentru anumite revendicări politice. Aspiraţia la libertatea naţională constituie mobilul revoluţiilor de la 1848. Totuşi, dacă grecii şi alte popoare balcanice (parţial românii) au reuşit a se elibera de sub dominaţia turcă, irlandezii de sub dominaţia britanică, iar italienii şi germanii au reuşit să realizeze unitatea lor politică, principiile dreptului popoarelor de a se organiza în propriile state naţionale au ajuns să capete un caracter general în Europa după Primul Război Mondial (cehii, slovacii, românii din Basarabia, Bucovina şi Transilvania etc.). Totodată, naţionalismul a animat mişcările de eliberare naţională din imperiile coloniale, care au condus la lupta pentru independenţă, iar decolonizarea a antrenat, de cele mai multe ori, formarea unor noi state-naţiuni în lumea a treia. La finele anilor 1980, acelaşi proces naţionalist ia amploare şi unele noi popoare europene care intrau în componenţa unor state federative (U.R.S.S., Iugoslavia) s-au separat în state independente (Ţările Baltice, Republica Moldova, Ucraina, Bielorusia, Serbia, Croaţia, Muntenegru, Macedonia etc.).

Dacă acest tip de naţionalism are un caracter pozitiv, progresist, aşa cum îl interpretează Mihai Eminescu în publicistica sa, există şi un naţionalism reacţionar. Acest tip de naţionalism, care tinde a se dezvolta în statele polietnice care s-au unificat, de mult timp, numai din punct de vedere politic, se manifestă prin revendicarea unor valori tradiţionale (familia, pământul străbun, strămoşii) şi a unor valori de natură patriotică. Sentimentul naţional se mobilizează de această dată pentru a conserva ceea ce constituie grandoarea unei naţiuni şi se opune unor schimbări sociale importante. Acest naţionalism, ostil în raport cu tot ce poate afecta esenţa unei naţiuni, poate degrada în xenofobie sau rasism [22]. De asemenea este calificat ca fiind reacţionar naţionalismul din statele cuceritoare de teritorii şi popoare străine, care se manifestă în reprimarea mişcărilor de eliberare naţională.

2.5. În continuare, merită să amintim că după căderea zidului Kremlinului şi după prăbuşirea URSS, substantivul *naţionalism* începe a fi definit cu o conotaţie aproape pozitivă, ca în dicţionarele şi enciclopediile din secolul al XIX-lea: „doctrină politică bazată pe apărare (uneori exagerată) a drepturilor şi aspiraţiilor naţionale” [23]; „ideologie şi politică derivate din conceptul de naţiune, care a contribuit în secolele XVIII–XX la cristalizarea conştiinţei naţionale şi la formarea naţiunilor şi statelor naţionale” [24]; „mişcare naţională în ţările asuprite pentru independenţa naţională şi împotriva imperialismului, colonialismului” [25]; „mişcare politică a indivizilor care au intenţia de a forma o comunitate naţională în baza relaţiilor (limbă, cultură) care le unesc” [26]; „atitudine care are în vedere, în primul rând, apărarea drepturilor şi aspiraţiilor naţionale (însoţite, în anumite împrejurări, şi de xenofobie) [27]; „1. mişcare politică a oamenilor care au conştiinţa constituirii unei comunităţi naţionale în baza unor relaţii tradiţionale (de limbă, de cultură) care le unesc şi care pot dori să constituie un stat suveran; 2. teorie politică care susţine preponderenţa interesului naţional în raport cu interesele claselor şi ale grupurilor sociale care constituie naţiunea sau în raport cu alte naţiuni ale comunităţii internaţionale” [28]; „doctrină politică bazată pe apărarea (uneori exagerată) a drepturilor şi aspiraţiilor naţionale” [29]; „1. doctrină care revendică pentru o naţiune dreptul de a practica o politică dictată de unica consideraţie pentru mărirea şi puterea sa, ce se fondează pe exaltarea ideii de patrie sau de naţiune. 2. mişcare a indivizilor care au conştiinţa de a constitui o comunitate naţională, în baza legăturilor etnice, lingvistice, culturale etc., care le unesc” [30]; „1. doctrină care se fondează pe exaltarea ideii de patrie sau de naţiune. 2. mişcare politică a indivizilor care sunt pătrunşi de conştiinţa de a forma o comunitatea naţională pe baza relaţiilor (limbă, cultură) care le unesc” [31]; „2. doctrină fondată pe sentimente, subordonând toată politica internă a dezvoltării puterii naţionale şi revendicând dreptul de afirmare în exterior a acestei puteri, fără limitarea suveranităţii naţionale. 3. doctrină, mişcare politică care revendică pentru o naţionalitate dreptul de a forma o naţiune” [32]; „1) sentiment, tendinţă, practică politică bazate pe promovarea ideii naţionale, a dragostei pentru specificul şi tradiţiile propriei naţiuni. 2) tendinţă de a

BDD-A29242 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

aprecia exclusiv şi exagerat tot ceea ce aparţine propriei naţiuni. 3) exacerbare a interesului propriei naţiuni în detrimentul celorlalte, fapt care conduce la crearea premiselor izbucnirii unor conflicte interne şi interstatale" [33] etc.

3.0. Aşadar, semnificaţiile substantivelor *naţionalism* şi *naţionalist* din publicistica lui Mihai Eminescu nu au nimic în comun cu semnificaţiile ideologice atribuite acestor substantive de către partidele de stânga şi în special de cel bolşevic, iar culpabilizarea lui Eminescu de extremism naţional este o invenţie a inamicilor poporului român, care procedează în acest fel din animozitate faţă de geniul lui Mihai Eminescu şi faţă de profundul lui patriotism în epoca când unii neoapologeţi ai cosmopolitismului, sub masca globalizării şi multiculturalismului, îşi doresc dispariţia poporului român, a culturii şi economiei lui naţionale.

Din analiza anterioară conchidem cu facilitate că publicistica sa nu conţine nici „exagerări naţionaliste şi accente xenofobe" (cum se exprimă unul dintre adepţii lui din prezent) şi au o semnificaţie perfect similară celei pe care o aveau aceste substantive aproape în toate limbile europene. Cu alte cuvinte, semnificaţia atestată în publicistica lui Mihai Eminescu corespunde totalmente limbilor din perioada respectivă, adică explicabilă pentru secolul naţionalismului, secolul confruntării dintre naţiuni şi constituirii statelor naţionale. De altfel, semnificaţia acestor substantive din secolul al XIX-lea revine, după căderea zidului Berlinului şi a Imperiului sovietic, în actualitate, probă concludentă în această ordine de idei servind exemplele de mai sus excerptate din dicţionarele şi enciclopediile editate după 1990 atât în statele ex-socialiste, cât şi în cele occidentale, inclusiv în Rusia.

În raport cu acuzaţiile de naţionalism formulate la adresa lui Mihai Eminescu, este oportun să prezentăm în continuare distincţia netă, pe care Petre Ţuţea o propunea între *naţionalist* şi *patriot*: „Patriot poţi să fii în mai multe ţări la rând", întrucât „Azi eşti patriot aici, mâine în Germania, poimâine cine mai ştie unde?… Dar eşti patriot, căci odată cu cetăţenia pe care ţi-o acordă legile oricărei ţări te obligă să fii patriot. A fi patriot este o datorie cetăţenească. A fi naţionalist este o stare de graţie. Nimeni nu-ţi poate pretinde să fii naţionalist aşa cum nu-ţi poate cere să fii talentat sau genial. A fi naţionalist este un noroc, pe care nu-l au prea mulţi" [34, p. 186]. În timp ce naţionalismul este un *modus vivendi*, o stare de spirit care îşi află manifestare în activitatea disciplinată în vederea prosperării continue a propriei naţiuni, patriotismul este un *modus existentiae* în unul sau în mai multe spaţii simultan sau alternativ. Astfel, naţionalismul nu este doar o conduită, dar şi un mod de a-ţi trăi viaţa, un mod de-a recepta şi interpreta lumea şi de-a i te consacra. Tocmai din aceste motive naţionalismul lui Eminescu se individualizează prin profunzimea şi forma de manifestare, exprimând aspiraţiile naţiunii române, dar şi ale popoarelor lumii, în fine, naţionalismul, având un accentuat caracter creator şi dinamic, se realizează în solidarizarea aspiraţiilor individului, care exprimă fiinţa etnică pe care o reprezintă.

3.1. Mai mult decât atât, Mihai Eminescu, fiind un excelent cunoscător în cele mai variate domenii ale ştiinţei şi un genial publicist avizat în toate domeniile vieţii sociale, politice, economice şi spirituale, era perfect informat că secolul al XIX-lea era considerat drept secol al naţionalităţilor şi, prin urmare, poetul exprima aspiraţiile de eliberare naţională, de obţinere a independenţei naţionale şi de constituire a unui stat unitar în care s-ar concentra toate provinciile populate de români. Totodată, poziţia lui Mihai Eminescu faţă de problema naţională urmează să fie interpretată prin prisma ambianţei ideologice, sociale şi spirituale a timpului său, din care cauză specificul naţionalismului eminescian este necesar să fie examinat din perspectiva şi în contextul epocii în care s-a constituit. Astfel, fiind un adept fervent al naţionalismului românesc şi un apologet ardent al naţiunii române, s-a manifestat simultan şi ca un adversar şi critic vehement al situaţiei politice, economice, culturale din contemporaneitatea sa, în care oamenii politici, mulţi intelectuali erau fără credinţă, fără ideal, fără dragoste faţă de naţiune şi fără patriotism.

Aşadar, Mihai Eminescu a fost un exponent al naţionalismului din secolul al XIX-lea şi avem toată certitudinea că nu este nimic negativ în semnificaţia acestui cuvânt, probă supremă servind examinarea semnificaţiilor cuvintelor *naţionalism* şi *naţionalist* din publicistica lui. Evident, în secolul al XIX-lea au fost diverse exagerări în modul de interpretare, de transpunere în viaţă şi de definire a naţionalismului şi nu este deloc un secret faptul că aceste exagerări în raport cu naţionalismul de secolul al XIX-lea sunt caracteristice, fie şi parţial, naţionalismului din secolul al XX-lea şi chiar din secolul al XXI-lea, în pofida faptului că aceste secole sunt diferite, întrucât problema naţională nu a fost rezolvată definitiv în toate statele lumii, Basarabia, din trecut şi din prezent, constituind un exemplu concludent în această ordine de idei.

3.2. Majoritatea dicţionarelor explicative şi enciclopedice din prezent definesc naţiunea, aproape univoc, drept comunitate stabilă de oameni, istoriceşte constituită ca stat, care a luat fiinţă pe baza comunităţii de limbă, de teritoriu, de viaţă economică şi de factură psihică, care se manifestă în comunitatea particularităţilor specifice ale culturii. Pornind de la

BDD-A29242 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

ideea că românii sunt singura naţiune eterogenă „în oceanul panslavismului" [2, p. 167-168], Mihai Eminescu consideră că noţiunile de „spirit şi limbă sunt aproape identice, iar limba şi naţionalitatea asemenea" [3, p. 66]. Tot în acest context, el pune în relaţie directă existenţa naţiunii române de existenţa statului român: „suntem chemaţi a hotărî chestiuni, a căror rezolvare va determina pe de-a pururea soarta naţiei româneşti în genere, a statului roman în deosebi" [3, p. 262]. Pentru a deveni o naţiune civilizată era necesar ca românii s-o rupă cu trecutul „fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de-a privi şi a cugeta" [2, p. 167-168], căci atunci „când naţiunea e-n întuneric, ea doarme-n adâncimile geniului şi-a puterilor sale neştiute şi tace, iar când Libertatea, civilizaţiunea plutesc asupră-i, oamenii superiori se ridică spre a-l reflecta în frunţile lor şi a-l arunca apoi în raze lungi adâncimilor poporului, astfel încât în sânul mării întregi se face o zi senină, se răsfrânge în adâncul ei cerul. Poeţii, filozofii unei naţiuni presupun în cântec şi cuget înălţimile cerului şi-l comunică naţiunilor respective" [2, p. 137]. În definitiv, „Naţiunile nu sunt decât nuanţele prismatice ale Omenirii, şi deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă cum putem explica din împrejurări asemenea diferenţa dintre individ şi individ", iar misiunea oamenilor de cultură constă în a face ca toate aceste naţiuni „să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează şi fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenţei, căci în întunericul nedreptăţii şi a barbariei toate naţiunile îşi sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate" [2, p. 169]. Vorbind despre eventualitatea alegerii „între domnia austriacă şi cea rusească", Mihai Eminescu formulează o previziune extraordinar de obiectivă: „Sub cea dintâi evreii ar intra în sate, în număr mai mare decât astăzi, ţăranii ar deveni servii lor, moşiile ar fi cumpărate de societăţi de capitalişti, colonizate cu nemţi, iar naţia — redusă la proletariat. În cazul al doilea un ucaz ar şterge limba din biserică şi stat, ţăranul ar trăi mai bine, însă sub condiţia ca să se rusifice; care din noi cum ar scrie, acolo i-ar îngheţa mucul condeiului; iară cei mai curajoşi ar mări pohodul na Sibir, fără judecată, prin ordin administrativ — administratiwnym poriadkom" [3, p. 55].

Când vine vorba despre destinul naţiunilor aflate sub dominaţie străină, Mihai Eminescu susţine că a mai discuta această problemă „sau a crede că frica de ruşi ne-ar ademeni să ne facem nemţi sau viceversa, sau cum cred ungurii, că de frica acestor doi ne-am putea găsi flataţi să ne contopim cu naţia maghiară, toate aceste sunt iluzii de şcoală; limba şi naţionalitatea românească vor pieri deodată cu românul material, cu stingerea prin moarte şi fără urmaşi a noastră, nu prin deznaţionalizare şi renegaţiune" [3, p. 67]. Aşadar, în concepţia lui Mihai Eminescu, naţiunea este o categorie superioară celei de popor reprezentând stadiul superior de evoluţie a poporului, chintesenţa poporului, ansamblul valorilor materiale şi spirituale recunoscute şi acceptate de comunitatea internaţională şi opinează că „publicişti îndrăzneţi pentru că sunt inconsecvenţi" sunt acei „autori fără renume, profesori fără catedre, patrioţi fără patrie, apostaţi de alte credinţe, avocaţi fără cauze, *ambiţioşi cu aspiraţii mai mari decât valoarea şi capacitatea lor,* junimea uşoară de ani şi de cugetări, cu vederi scurte şi pretenţii *nemărginite*" [2, p. 333] şi acei farisei care nu au alt interes decât propria căpătuire. În fine, Mihai Eminescu face o distincţie categorică între naţionalismul din statele polietnice şi din cele monoetnice, în primul caz naţionalismul se transformă în „fanatism naţional" prin vexarea altor naţionalităţi[86] [3, p. 316]. Eminescu se pronunţa pentru constituirea naţiunii române moderne, pentru prosperarea naţională, condamnând cu vehemenţă situaţia minorităţilor naţionale din Imperiul Austro-Ungar.

3.3. Deci, în concepţia lui Mihai Eminescu, naţionalistul este persoana care manifestă o dragoste şi o pasiune deosebită pentru valorile materiale şi spirituale de importanţă majoră în istoria poporului său; persoana care are un ataşament special pentru naţiunea sa, care o ocroteşte şi o promovează pe plan intern şi pe plan extern. În prezent, semnificaţia substantivului *naţionalist* a ajuns să aibă un sens restricţionat cu o conotaţie, preponderent, peiorativă, negativă, iar apariţia acestei semnificaţii a fost determinată totalmente de ideologia bolşevică de altă dată, de cea europeană de stânga („adept al doctrinei burgheze a naţionalismului") şi de perpetuarea acestei semnificaţii în conştiinţa unor persoane care o susţin în continuare, fie din interes, fie din dezinteres sau rătăcire spirituală. Astăzi, în perioada europenizării şi globalizării, naţionaliştii sunt calificaţi drept persoane cu un for interior unilateral, limitat la interesele propriei naţiunii, situaţie inadmisibilă (în opinia lor) în conjunctura unei lumi multinaţionale şi multiculturale (de parcă naţionalismul ar exclude necesitatea altor culturi sau limbi naţionale, adică unitatea în diversitate). Evident, există şi forme condamnabile ale naţionalismului: cel şovin, extremist sau cel ultranaţionalist.

Cu toate acestea, să reţinem că naţionalismul este, în primul rând, conştiinţa apartenenţei la o anumită naţiune şi este absolut firesc ca orice naţiune să-şi manifeste dorinţa de a se afirma şi apăra pământul strămoşesc, limba, istoria, cultura, religia şi neamul. Totuşi, mai mulţi politicieni manifestă agresivitate şi suspiciune în raport cu acest cuvânt, atribuindu-i, în mod tendenţios, definiţiei lui o conotaţie peiorativă:

BDD-A29242 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

naţionalismul ar fi o doctrină burgheză care promovează iubirea exagerată pentru propria naţiune şi exprimă voinţa claselor asupritoare. Cu alte cuvinte, naţionalismul este propriu numai burgheziei, iar aceasta, exprimând propriile interese, urmăreşte să-şi păstreze calitatea de asupritor, în timp ce masele largi ale naţiunii sunt excluse din paradigma respectivă. În felul acesta, se exclude necesitatea dragostei (exagerate) pentru propria naţiune şi se invită oamenii să manifeste o dragoste mai prudentă, mai ponderată, mai rezonabilă, faţă de propria naţiune, ca în perspectivă oamenii să renunţe la exces şi să manifeste dragoste exagerată pentru alte naţiuni, pentru străini în genere [35]. Este vorba de o invitaţie de revenire la situaţia de până la 1859, când românii erau sub dominaţia străinilor, situaţie pe care o înfiera cu vehemenţă Mihai Eminescu: „Cine-au îndrăgit străinii, / Mâncă-i-ar inima câinii, / Mânca-i-ar casa pustia, / Şi neamul nemernicia!". Tot în acest context, Nicolae Bălcescu declara în mod imperativ: „Vai de acele naţii, unde un mic număr de cetăţeni îşi întemeiază puterea şi fericirea lor pe robirea gloatelor!" [35].

Ideile aberante ale neocomuniştilor şi neosocialiştilor vin să dezmintă întreaga istorie a umanităţii. Aceştia doresc să răstoarne sistemul de valori naţionale: istoria, limba, tradiţiile, religia, instaurând dominaţia banului. Noi, românii basarabeni, nu-i putem condamna pe ruşi sau pe ucraineni pentru faptul că îşi iubesc neamul lor mai mult decât pe al nostru, dar îi blamăm pe acei ruşi şi ucraineni care trăiesc 30-60 de ani în Basarabia şi nu cunosc limba română, iar majoritatea lor blochează însuşirea ei, blamează şi stigmatizează pe cei care doresc s-o studieze. Aceştia, fiind continuatorii şi descendenţii imperialismului sovietic, au pretenţia absurdă de a ne cere să tolerăm noi naţionalismul lor pe teritoriul nostru naţional, în detrimentul nostru. Acestora noi le putem permite să fie naţionalişti la ei acasă şi în această situaţie le vom purta tot respectul, întrucât „Naţiunea este mai importantă ca Libertatea. Pierdută, Libertatea se recapătă; dar Naţiunea odată distrusă, este definitiv dispărută"[35].

4. În prezent, tot mai insistent se vehiculează ideea că opera lui Mihai Eminescu este depăşită, el şi opera sa nefiind decât un „cadavru în debara", iar cu ideile sale niciodată „nu vom putea intra în Europa", ca şi cum poeţii naţionali ai altor popoare europene nu ar fi patrioţi şi naţionalişti şi cu toate acestea popoarele respective continua a-i venera şi a-i considera poeţi naţionali (a se vedea Johann Wolfgang von Goethe, Johann Christoph Friedrich Schiller – la germani, William Shakespeare, George Gordon Byron – la englezi, François Villon, François Marie Arouet (Voltaire), Alfred de Musset, Victor Marie Hugo – la francezi, Dante Alighieri, Ludovico Ariosto, Giacomo Leopardi – la italieni, Sandor Petőfi – la unguri, Taras Şevcenko – la ucraineni, Aleksandr Puşkin, Serghei Esenin – la ruşi etc.). Prin urmare, este eronată ideea că noţiunea de poet naţional ar fi depăşită şi că în Europa nu se mai face uz de această noţiune. Academicianul Mihai Cimpoi a demonstrat în mai multe studii că noţiunea respectivă continuă a fi utilizată cu succes în Franţa, Germania, Italia, Marea Britanie [36].

De altfel, dacă în prezent lui Mihai Eminescu i se incriminează ataşamentul faţă de naţionalism, în timpul vieţii el era învinuit de cosmopolitism. Astfel, pe vremea studiilor la Viena, i se arunca acuzaţia de cosmopolit şi vândut străinilor. Referindu-se la una dintre adunările Societăţii România Jună, în articolul său din „Columna lui Traian" (23 august 1871), B. P. Hasdeu îl consideră pe Eminescu cosmopolit. Ceea ce-i mai interesant e că, după moartea poetului nostru naţional, deşi era uşor să i se cunoască activitatea ziaristică întru apărarea cauzei naţionale a românilor din Ardeal, din Bucovina sau din îndepărtata Macedonie, deşi *Scrisoarea III* ori *Doina* erau la îndemâna oricui, lui Eminescu încă i se mai aduce acuzaţia de-a fi fost prea puţin naţionalist [37]. Problema conceptului de naţionalism şi interpretarea semantică a acestuia sunt în prezent contradictorii şi situaţia dată este tributară ideologiei regimului comunist care a dominat statele est-europene, aşa încât polemica din cultura românească asupra acestei probleme a determinat separarea participanţilor la discuţie, în funcţie de opinia exprimată, în „autohtonişti" şi „europenişti". Tot acum, mai mulţi sociologi şi politologi au depus eforturi susţinute pentru a identifica o soluţie acceptabilă în raport cu veracitatea dihotomiei naţionalism bun : rău. Aşadar, se cere a se face o distincţie netă între „identitatea naţională", benefică, legitimă, având ca scop păstrarea specificului naţional, şi „naţionalismul" antidemocratic, caracterizat prin etnocentrism, xenofobie agresivă şi tendinţă spre etnocraţie [38, p. 103].

Mihai Eminescu, utilizând termenul *naţionalism* numai cu semnificaţia „dragoste pentru propria naţiune", era conştient că acest concept poate varia şi obţine unele semnificaţii negative şi că „pentru lichidarea unui popor..., se începe prin a-i altera, a-i şterge memoria: îi distrugi cultura, cărţile, religia, istoria şi apoi vine altcineva care îi va scrie alte cărţi, îi va da altă religie, altă cultură, îi va inventa o altă istorie... Între timp, poporul începe să uite ceea ce este sau ceea ce a fost iar cei din jur vor uita şi mai repede: limba nu va mai fi decât un simplu element de folclor care, mai devreme sau mai târziu, va muri de moarte naturală. Noile forme istorice vor aduce elemente şi simboluri noi de adoraţie, care le vor îndepărta pe cele originare.

BDD-A29242 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

Din vechiul start spiritual vor rămâne undeva, la un etaj inferior al cunoașterii, numai câteva cuvinte, expresii, tradiţii, impresii, fragmente, nume de localităţi, munţi și ape, fără un înţeles aparent. Formele vechi care, cândva, au ocupat valenţa transcendentalului, vor fi deplasate de formele noi, care vor dicta componenta și funcţiile «noului popor»" [35].

Așadar, Mihai Eminescu a intuit, prin genialitatea sa poetică și filosofică, eventualele evoluţii semantice ale substantivelor *naţionalism* și *naţionalist*, demonstrând încă o data că „toate-s vechi și nouă toate" și a utilizat termenul naţionalist în calitate de sinonim pentru *patriotism* „concept politic prin care se preconizează unirea tuturor românilor într-un singur stat".

5. În prezent, naţiunea română (inclusiv românii basarabeni) depune eforturi uriașe pentru a-și redobândi conștiinţa naţională, atât în interior, cât și în exterior, în cadrul integrării europene, iar naţionalismul românesc revine la semnificaţia clasică a acestui substantiv de idee etnică și identitară care creează și susţine o naţiune ca un concept de identificare comună pentru un grup de oameni. Deși există multe similarităţi, atestăm și anumite diferenţe între noţiunile de *patriotism* și *naţionalism* prin referinţa juridică și ideologia politică: naţionalismul se referă la dreptul strămoșesc care definește comunităţile istorico-lingvistice („neamurile") și tinde a constitui statele pe bază etnică, cu o legislaţie inspirată din *jus sanguinis*, în timp ce patriotismul se referă la dreptul pământean care definește naţiunile prin apartenenţa la același teritoriu și tinde a defini statele pe bază teritorială (indiferent de originile și limbile vorbite de populaţie; de exemplu în Elveţia), cu o legislaţie inspirată din *jus sol* [39]. Nu are nicio vină Eminescu pentru interpretarea eronată, în secolul al XX-lea, a anumitor concepte științifice privind antropologia și ereditatea, fapt ce a avut drept rezultat apariţia ultranaţionalismului, manifestat în mișcări de extremă de dreapta (ca fascismul sau nazismul) sau de stânga (ca totalitarismul sovietic). Totuși, în această debandadă terminologică și semasiologică, termenul *naţionalism* rezistă cu semnificaţia sa profund patriotică „mișcare naţională care promovează o naţiune fără să se opună minorităţilor conlocuitoare". Cu alte cuvinte, naţionalismul autentic se opune naţionalismului de tip șovin, xenofob și antiromânesc din anumite ţări (Ucraina, Ungaria, Bulgaria, Serbia) care își justifică politica lor antiromânească prin faptul că vorbitorii limbii române dinafara României nu aparţin naţiunii politice române (adică nu posedă cetăţenia română) pentru a implementa ideea (atât la oamenii locului, cât și în opinia internaţională) că aceștia nu ar aparţine neamului (etniei și sferei culturale și istorice românești), mergându-se până la negarea faptului că au aceleași origini și că vorbesc aceeași limbă. În felul acesta naţionalismul capătă configuraţii intolerante și antidemocratice, astfel încât unii politicieni sau lideri culturali continuă să promoveze un naţionalism xenofob [40].

6. În felul acesta viziunea lui Mihai Eminescu despre *naţiune*, *naţionalism* și *naţionalist* este deosebit de actuală (inclusiv în Republica Moldova), întrucât românii din afara graniţelor României sunt lipsiţi de drepturi elementare: studierea istoriei naţionale, a limbii române etc., iar interpretările mai vechi sau mai noi ale acestor concepte nefiind decât perversiuni subversive, ideologice și politice.

BIBLIOGRAFIE

1. Eminescu M. Opere. Vol. XIII. Publicistică. 1882–1883, 1888–1889. „Timpul", „România liberă", „Fântâna Blanduziei". București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985.
2. Eminescu M. Geniu Pustiu. Chișinău: Litera, 1998.
3. Eminescu M. Între Scylla și Charybda. Chișinău: Litera, 1995.
4. Eminescu M. Opere. Vol. XI. Publicistică. 17 februarie – 31 decembrie 1880. Timpul. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România 1984.
5. Eminescu M. Opere. Vol. X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880. Timpul. București: Editura Academiei Republice Socialiste România 1989.
6. Șăineanu L. Dicţionar universal al limbii române. București, 1896.
7. Scriban A. Dicţionaru limbiĭ românești (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincialisme). Iași: Presa Bună, 1939.
8. Eminescu M. Opere. Vol. XII. Publicistică. Timpul. 1 ianuarie – 31 decembrie 1881. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985.
9. Olteanu Elena. Politica lingvistică și construcţia statală în Republica Moldova. //available at www.ipp.md/public/biblioteca/62/ro/varianta21.07.2003%20Elena%20Oteanu.doc.
10. Problema este examinată detaliat în: V. Bahnaru, Gh. Cojocaru. Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 195). Studiu și material. Chișinău: Tehnica-Info, 2016, p. 15-60; V. Bahnaru. Calvarul limbii române în Basarabia postbelică. Ch.: Pro Libra, 2017.
11. Dicţionarul limbii române literare contemporane. București, 1955–1957.
12. Dicţionar de neologisme, 1986.
13. Marcu F. Marele dicţionar de neologisme (ediţia a X-a revăzută, augmentata și actualizată). București: Saeculum, 2008.
14. Larousse. Dictionnaire en 1 volume. Dictionnaire encyclopédique. Paris: Larousse, 1988.
15. Petit R. Dictionnaire alphabétique de la langue française. Paris, 1990.
16. Словарь русского языка. Том III. П-Р. Издание третье, стереотипное. Москва: Русский язык, 1987.

BDD-A29242 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)

17. Энциклопедический словарь. 2. К – Праща. Москва: Государственное научное издательство „Большая Советская Энциклопедия”, 1954.

18. Большой энциклопедический словарь. Том 2. Москва: Советская Энциклопедия, 1991.

19. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка в 4 т. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1935–1940.

20. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Издание 14-ое, стереотип. Под ред. Н.Ю. Шведовой. Москва: Издательство Советская Энциклопедия, 1982.

21. Словарь русского языка. Том II. К-О. Издание третье, стереотипное. Москва: Русский язык, 1986.

22. Istoria detaliată a cuvântului „naţionalism” a se vedea în: Grand dictionnaire encyclopédique Larousse, 16 volúmes. Paris: Larousse, 2000; Dicţionar enciclopedic. Vol. IV. L-N. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1993; Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона (ЭСБЕ, 1890–1907). СПб.: Издательское дело, Брокгауз-Ефрон, 1907; Большой энциклопедический словарь – универсальный однотомный энциклопедический словарь. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1991.

23. Dicţionar explicativ al limbii române. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1998.

24. Dicţionar explicativ al limbii române. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2009.

25. Словарь русского языка. Том II. К-О. Издание третье, стереотипное. Москва: Русский язык, 1986.

26. Dictionnaire en 1 volume. Dictionnaire encyclopédique. Paris: Larousse, 1988.

27. Noul dicţionar explicativ al limbii romane. Bucureşti: Litera International, 2002.

28. Dictionnaire français Larousse. Paris: Larousse, 1984.

29. Dicţionar explicativ al limbii române. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2009.

30. Larousse. Dictionnaire de la langue française. Paris, 1986.

31. Larousse. Dictionnaire usuel. Paris: Larousse, 1988.

32. Petit R. Dictionnaire alphabétique de la langue française. Paris: Robert, 1990.

33. Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române. Chişinău: Editura Arc şi Editura Gunivas, 2007.

34. Ţuţea P. Între Dumnezeu şi neamul meu. Bucureşti: Fundaţia Anastasia, Editura Arta Grafică, 1992.

35. Problema este discutată detaliat în: Napoleon Săvescu. Ce înseamnă a fi naţionalist. //ttps://napoleonsavescu. wordpress.com/opera-si-autorul/about/ .

36. Cimpoi M. Discursul (limbajul) politic. În: Viaţa Basarabiei. Anul 18, nr. 3, 2017 (ediţie nouă), p. 9-15; Mihai Cimpoi. Dicţionar enciclopedic. Ediţia a II-a. Chişinău: Gunivas, 2018 (în proces de apariţie).

37. Săvescu N. Dacologia la M. Eminescu. În: http://dacia.org/dacianew/blog/all-items/157-dacologia-la-m-eminescu 91=38

38. Balan D. Etnie, etnicitate, naţiune şi naţionalism. Câteva precizări terminologice. // Codrul Cosminului, nr. 12, 2006, p. 103.

39. Gellner E. Nations et Nationalisme. Paris: Payot, 1989.

40. Durandin Catherine. Istoria Românilor. Bucureşti: Editura Institutului European, 1998.

Ion Moraru. *Iisus – îndurător al suferinței*, tehnică mixtă, 53 × 40 cm, 2000.

BDD-A29242 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:28 UTC)